

УДК 371. 31

ВИХОВНІ АСПЕКТИ УРОКУ СЛОВЕСНОСТІ

Телехова О.П., Тесленко О.В.

Харківський національний університет імені В.Н Каразіна

У статті йдеться про необхідність реалізації комплексу освітніх і виховних завдань на уроці літератури згідно з вимогами чинної концепції літературної освіти; підкреслюється необхідність гармонійного поєднання усіх аспектів виховання, зокрема національного, патріотичного, морально-етичного, творчого, естетичного; визначається завдання вчителя – мобілізувати знання й уміння, спрямувати зусилля на сплав освітніх і виховних завдань уроку, зосередити увагу на творах, образах і рисах вдачі людини, здатних сформувати патріота-громадянина. Ключові слова: виховний аспект, морально-етичне виховання, виховні цілі уроку, комплекс освітньо-виховних завдань.

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ УРОКА СЛОВЕСНОСТИ

Телехова А.П., Тесленко О.В.

В статье речь идет о необходимости реализации комплекса образовательных и воспитательных задач на уроке литературы согласно требованиям современной концепции литературного образования; подчеркивается необходимость гармонического единства всех аспектов воспитания, прежде всего национального, патриотического, нравственно-этического, творческого, эстетического; определяется задача учителя – мобилизовать знания и умения, направить усилия на сплав образовательных и воспитательных задач урока, сосредоточить внимание на произведениях, образах и чертах характера человека, способных сформировать патриота-гражданина. Ключевые слова: воспитательный аспект, нравственно-этическое воспитание, воспитательные цели урока, комплекс образовательно-воспитательных задач.

THE EDUCATE ASPECTS OF LESSON OF LITERATURE

Telechova A.P., Teslenko O.V.

In the article the question is about the necessity of realization of complex of educational and educate tasks on the lesson of literature in obedience to the requirements of modern conception of literary education; the necessity of harmonic unity of all aspects of education, foremost national, patriotic, moral-ethics, creative, aesthetic; is underlined the task of teacher— to mobilize knowledges and abilities, point efforts at the alloy of educational and educate tasks of lesson, to give mind on works, appearances and character of man traits, able to form a patriot – citizen. Key words: educate aspect, moral-ethics education, educate aims of lesson, complex of educational-educate tasks.

Сучасний загальноосвітній навчальний заклад покликаний навчати та виховувати творчу, ініціативну молодь, спроможну активно включитись у всі сфери суспільного життя країни, забезпечити прогрес її становлення та розвитку, оволодіти позитивним досвідом старших поколінь і збагачувати його своїми знаннями, вміннями і власними надбаннями. Урок словесності – важливий чинник національного, естетичного і морально-етичного виховання. Саме тут молодь прилучається до багатющої скарбниці національної культури і кращих взірців людського розуму і таланту. Тут гартується характер юних вихованців, формується вдача, шліфуються почуття, мрії, сподівання. «На кого хочете бути схожими? Кого вважаєте своїм ідеалом?» – часто запитуємо у школярів, горгаючи сторінки програмових літературних творів. І наша література, багата образами-персонажами, героями, гідними наслідування, цілком сприяє тому. Реалізація виховних цілей уроку повинна здійснюватися в комплексі з освітніми цілями. Ця концепція простежується у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Наприклад, відомий польський дидакт Ч. Купісевич запропонував блочну систему навчання, яка реалізується через змістові блоки виховних та освітніх цілей у вигляді взаємопов'язаного комплексу.

Системний підхід, як методологічна основа організації виховання учнів на уроці, передбачає: постановку виховних цілей і завдань на уроці; визначення та використання педагогічно доцільного комплексу принципів виховання, оптимальних шляхів їх реалізації; раціональність управління виховним процесом на уроці; виявлення та раціональну реалізацію виховного потенціалу навчального матеріалу; визначення цілого комплексу домінуючих компонентів виховної системи та зосередження переважної уваги на ньому в процесі навчання; вибір і використання ефективних методів впливу на особистість учня у процесі навчання; забезпечення взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів виховного впливу на учнів; оцінку ефективності виховання учнів на уроці, концепції змісту, форм і методів виховання учнів у процесі навчання. Виховні аспекти уроку включають такі основні компоненти: національне, моральне, розумове, трудове, фізичне, естетичне, економічне, екологічне та валеологічне виховання. Українська національна ідея виховання молоді поставлена в численних працях останнього десятиріччя і реалізується через уроки незалежності та суверенітету України.

На основі вивчення й аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури з питань національного виховання учнів, передового досвіду шкіл України у процесі дослідження проблеми управління системою національного виховання розроблено теоретичну модель її змісту, виражену тріадою «громадянин – патріот – гуманіст». Характерними ознаками кожної складової цієї моделі є: громадянин (громадянська відповідальність, обов'язок, свідомість, єдність); патріот (розуміння та сприйняття української ідеї, сприяння розбудові незалежної України, готовність до захисту своєї Батьківщини, пошана до історичної пам'яті українського народу); гуманіст (доброта, толерантність, справедливість, взаємоповага, принциповість, непримиренне ставлення до фальші, цинізму, лицемірства)[2]. З метою підвищення ефективності спостереження та об'єктивності оцінки стану національного виховання учнів на уроці в педагогіці розроблено й апробовано таку систему оцінних параметрів: знання вчителями та учнями суті поняття «українська ідея», уміння її трансформувати в навчально-виховному процесі на уроці; знання філософських основ українського національного виховання молоді й уміння їх визначати та реалізувати у процесі викладання навчального

предмета; уміння вчителів гармонійно поєднувати у процесі навчання освітні та виховні цілі уроку; реалізація провідних принципів національного виховання учнів у процесі навчання – гуманізації, демократизації, народності; виховання у процесі навчання на уроці громадянина, національно свідомого патріота, гуманіста на основі знань змісту їх характерних ознак [1, 2].

Українська література має необмежені можливості для реалізації завдань національного виховання. Справа вчителя – мобілізувати знання й уміння, спрямувати зусилля на сплав освітніх і виховних завдань уроку, зосередити увагу на творах, образах і рисах вдачі людини, здатних сформувати патріота-громадянина. В початкових класах діти захоплюються казковими богатирями – носіями честі, хоробрості, справедливості. У середніх класах носіями взірцевого виховання стають козаки-лицарі, що втілюють мужність і героїзм, відданість народу; міфічні персонажі з їх антеївською звитягою. Це насамперед стосується вивчення зразків усної народної творчості, зокрема народних дум та історичних пісень, міфів і легенд, казок і народних переказів. На кращих зразках фольклору виховуємо шанобливе ставлення до світоглядних уявлень наших предків, вчимо розмежовувати добро і зло, правду і кривду, красиве і потворне, смішне і страшне, проводити аналогії з життям. Літописні оповідання сприяють усвідомленню душевної краси і сили наших предків, любові руських князів до своєї землі як достойного прикладу для нащадків; поняття лицарства і гуманних спонук до сміливих, рішучих вчинків; вихованню почуття патріотизму як вагомого життєвого стимулу для людини; усвідомленню важливості збереження історичної пам'яті нашого народу. Осмислення негативної ролі лицемірства, зазнайства і хвалькуватості в житті людини забезпечать народні та літературні казки. Усвідомлення повчального впливу цих казок – запорука прищеплення бажання робити добро як спонуку до позитивної життєдіяльності; усвідомлення важливої потреби уважного ставлення до ближнього, любові до нього; усвідомлення індивідуального призначення кожної людини, великої цінності людського життя; формування активної життєвої позиції.

Одним із важливих завдань, що стоять перед сучасними загальноосвітніми навчальними закладами, є моральне виховання, відродження

духовності молодого покоління. Мораль – особлива форма громадянської свідомості, вид соціальних відносин, що виражаються в поняттях добра і зла, справедливості, честі, гідності тощо. Зміст морального виховання охоплює широку гаму відношень між людьми та людей до навколишнього світу, зокрема: пріоритет загальнолюдських цінностей; любов до Батьківщини, рідного краю; непримиренність до національної та расової ворожнечі; сумлінне ставлення до праці; бережливе ставлення до природи; колективізм і товариська взаємодопомога; гуманне ставлення та взаємна повага між людьми; взаємна повага в сім'ї, турбота про виховання дітей; ставлення до себе; високе усвідомлення громадянського обов'язку, нетерпимість до порушень громадського порядку; чесність і правдивість, моральна чистота, простота та скромність у громадському й особистому житті; нетерпимість до несправедливості, дармоїдства, нечесності, кар'єризму, користолюбства [2].

Чи не найважливішим чинником морального виховання учнів є моральна освіченість, яка виконує декілька виховних функцій: дає широку уяву про моральні цінності людського життя та культури; впливає на формування моральних уявлень, понять, поглядів, суджень, оцінок і на цій основі – на формування моральних переконань; сприяє осмисленню особистого морального досвіду школяра; коригує знання в галузі моралі, одержані з різних джерел; сприяє моральному самовихованню особистості. Саме з таких позицій розглядаємо моральне падіння Кайдашів і Чіпки, братовбивство Сави Федорчука.

Завданнями морально-етичного, творчого та розумового виховання учнів на уроках літератури, окрім названих вище, також є: розвиток уміння висловити власну думку та відстояти її; усвідомлення життєствердної сили радісного, піднесеного настрою, викликаного дотепним, доброзичливим жартом; усвідомлення особливого призначення на землі людини; формування і збереження індивідуальних особливостей людини як важливих чинників її майбутньої максимальної самореалізації; розвиток кмітливості, розумових здібностей людини, пам'яті, творчої уяви; усвідомлення турботи про світ природи і рідних людей як неодмінну рису гуманної, гідної поведінки; осмислення вічних понять добра і зла, патріотизму, вірності, почуття обов'язку; розвиток творчих здібностей, високих моральних якостей характеру людини; розвиток

уміння осмислено відрізнити добро від зла. Морально-етична проблематика, представлена у творах І. Нечуя-Левицького, В. Винниченка, І. Франка, М. Коцюбинського, О. Кобилянської та інших письменників, спрямована на реалізацію цих завдань.

Система оцінних параметрів стану естетичного виховання учнів на уроці така: розкриття краси та благородства міжособистісних людських взаємин (доброта, чуйність, увага, турбота, запобігливість), основою яких є справедливість; формування культури естетичного сприйняття на основі людських емоцій, тобто здатності відчувати серцем внутрішній світ іншої людини; розкриття краси природи, оточуючого світу; формування творчої взаємодії з природою, бережливого ставлення до природних багатств країни; розкриття краси продуктивної праці, її результатів, моральної насолоди й задоволення від виконаного громадянського обов'язку; розвиток художніх смаків учнів, формування вмінь насолоджуватися шедеврами мистецтва, набуття художньої освіти; розкриття краси мови, емоційних відтінків слова як засобу спілкування людей; прищеплення любові до книги, поезії як форми вираження духовного багатства, формування потреб у читанні; сприяння пізнанню краси любові як найбільш чистого й потаємного людського почуття; використання музики як засобу естетичного виховання учнів, що формує найтонші почуття сприймання та переживань; формування творчої наснаги, в якій людина знаходить велике щастя; душевне, емоційне викладання навчального предмета з метою максимального впливу на емоційну сферу учнів[3, 4]. У цьому допоможе «Лісова пісня» Лесі Українки, лірика Л. Костенко, В. Симоненка, М. Вінграновського, низка оповідань та повістей, передбачених програмою з літератури.

Увесь програмовий компакт літературних творів для 5-11 класів здатний забезпечити реалізацію цілого комплексу цих виховних завдань. Більшу частину свого часу дитина проводить у школі – на уроці. Урок – не лише основна форма навчання, але й сфера, в якій переважно відбувається шкільне виховання. Згадаймо методика В. Сухомлинського, його уроки, проведені на природі шляхом бесіди про красу людських взаємин і почуттів, творчості і праці. Це зумовлює необхідність чітко з'ясувати і якнайповніше усвідомити увесь фактичний виховний потенціал майбутнього уроку літератури.

Згідно з викладеною вище концепцією виховання запитання можна сформулювати так: У взаємодії з чим на уроці виховується учень? Що тут є чинниками виховання, і де тут джерела ціннісних орієнтацій учнів? Вважають, що основним, якщо не єдиним, із цих чинників є зміст навчального предмета. Переважно з урахуванням його характеру і формувалася досі так звана виховна мета уроку. Такий підхід сьогодні не можна вважати достатнім і правомірним [2]. Адже на уроці учень взаємодіє не лише зі змістом предмета. Існує низка інших чинників структури уроку, котрі привертають його увагу. Це й організація уроку, і методи навчання, і взаємини його учасників (учителів та учнів), і матеріальні умови, в яких вони працюють, і власне навчальна праця, і контроль та оцінювання, і психологічна атмосфера уроку, і ще деякі інші аспекти. На уроці чинником виховання служить усе, з чим взаємодіє учень. А це означає, що вчитель змушений постійно тримати в полі зору всі аспекти уроку – освітні, виховні, розвиваючі; вивчати їх виховні можливості й на цій підставі навчитися опосередковано впливати на весь виховний процес, спрямувати його у належне русло.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція літературної освіти. – К., 2011.
2. Островерхова Н. Аналіз виховного аспекту уроку. – <http://osvita.ua/school/upbring/742>
3. Степанишин Б.І. Викладання української літератури в школі. – К., 1995.
4. Телехова О. П. Українська література. Методичні матеріали до вивчення шкільного курсу. – Харків, 2001.